

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Współpraca specjalnego ośrodka wychowawczego z wybranymi podmiotami środowiska lokalnego

Author: Anida Szafrńska

Citation style: Szafrńska Anida. (2017). Współpraca specjalnego ośrodka wychowawczego z wybranymi podmiotami środowiska lokalnego. "Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Pedagogika" t. 26, nr 1 (2017), s. 171-184, doi 10.16926/p.2017.26.13

Uznanie autorstwa - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie pod warunkiem oznaczenia autorstwa.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

<http://dx.doi.org/10.16926/p.2017.26.13>

Anida SZAFRAŃSKA

Współpraca specjalnego ośrodka wychowawczego z wybranymi podmiotami środowiska lokalnego

Słowa kluczowe: specjalny ośrodek wychowawczy, współpraca, specjalne potrzeby edukacyjne, pomoc, sieć kooperacyjna.

Wprowadzenie

Problematyka współpracy między instytucjami, szczególnie grupami ludzi, nie należy do łatwych. Nie sposób wymienić wszystkich czynników, których wystąpienie przed i w trakcie współpracy decyduje o jakości wspólnych działań. W literaturze pedagogicznej zagadnienia współpracy szkoły z rodziną oraz instytucjami funkcjonującymi w środowisku lokalnym są przedmiotem licznych analiz i opracowań teoretycznych¹. Szczególnie często podejmowanym zagadnieniem jest współpraca dwóch najważniejszych środowisk wychowawczych – szkoły i rodziny². Nadmienić należy, że w większości opracowań jako podmiot wiodący wskazuje się szkołę, która dysponuje procedurami wyznaczającymi kie-

¹ Zob: R. Dorczak, *Modele współpracy szkoły z organizacjami w środowisku lokalnym*, <http://www.npseo.pl/data/various/files/dorczak.pdf> [dostęp: 6.03.2017]; K. Hernik, M. Solon-Lipiński, J. Stasiowski i in., *Współpraca szkół z podmiotami zewnętrznymi. Raport z badania otoczenia instytucjonalnego przedszkoli, szkół podstawowych i gimnazjów*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2012.

² Zob: M. Banasiak, *Współpraca rodziców ze szkołą w kontekście reformy edukacji w Polsce*, Toruń 2013; H. Borzyszkowska, *Współpraca szkoły specjalnej z domem rodzinnym. Z badań eksperymentalnych szkoły podstawowej specjalnej dla upośledzonych umysłowo*, Warszawa 1971; S. Kawula, *Zagadnienie integracji oddziaływań wychowawczych w środowisku*, [w:] *Pedagogika społeczna, dokonania – aktualność – perspektywy*, red. S. Kawula, Toruń 2005; M. Mendel, *Rodzice i szkoła. Jak współuczestniczyć w edukacji dzieci*, Toruń 2000; W. Segiet, *O związku edukacji z rodziną. Społeczne konteksty i jednostkowe biografie*, Poznań 2013; D. Smykowska, *Współpraca szkoły z rodziną w zaspokajaniu potrzeb rozwojowych dzieci z lekkim upośledzeniem umysłowym*, Kraków 2008.

runki tej działalności. Na tym tle niezwykle skromnie prezentują się opracowania podejmujące temat współpracy szkoły z instytucjami pieczy zastępczej oraz placówkami opiekuńczo-wychowawczymi, takimi jak specjalny ośrodek wychowawczy (SOW). W tym przypadku powodem może być trudność umiejscowienia specjalnych ośrodków wychowawczych w systemie opieki nad dzieckiem. Jednocześnie niewielka liczba takich placówek może powodować, iż pozostają one na marginesie zainteresowań badawczych. Problematykę współdziałania szkoły i rodzin zastępczych podejmowali Grażyna Gajewska³, Anida Szafrąńska⁴, Krzysztof Liszcz⁵, Jan Basiaga i Sylwia Badora⁶. Badania w obszarze współpracy pogotowi rodzinnych z poradniami prowadził Jan Basiaga⁷.

Specjalne ośrodki wychowawcze w systemie opieki nad dzieckiem

Specjalne ośrodki wychowawcze (SOW) to instytucje funkcjonujące w obszarze oświaty. Placówki te zapewniają opiekę, wychowanie, zajęcia specjalistyczne, zaspokajając potrzeby edukacyjne i opiekuńcze znacznej liczby dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością różnego typu i stopnia. W roku 2015 w 37 specjalnych ośrodkach wychowawczych przebywało 1,4 tys. chłopców i dziewcząt w wieku od 7 do 24 roku życia⁸.

W placówkach tych opiekę znajdują dzieci i młodzież, którzy wymagają stosowania specjalnych oddziaływań wychowawczych, pomocy psychologiczno-pedagogicznej, zajęć rewalidacyjnych oraz posiadają orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego, wydane ze względu na niepełnosprawność, oraz które z powodu tej niepełnosprawności nie mogą uczęszczać do szkoły w miejscu zamieszkania, specjalnego ośrodka szkolno-wychowawczego lub nie mogą przebywać w bursie. Ośrodki zapewniają wychowankom realizację obowiązku szkolnego i obowiązek nauki poza ośrodkiem⁹.

³ G. Gajewska, *Rodzinna opieka zastępcza. Z perspektywy województwa lubuskiego*, Zielona Góra 2009.

⁴ A. Szafrąńska, *Współpraca nauczycieli i rodziców zastępczych w realizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej*, [w:] *Tendencje i konteksty edukacyjno-rewalidacyjne. Wykładnia teoretyczna i empiryczna*, red. A. Stankowski, Rużomberok 2012.

⁵ K. Liszcz, *Zawodowy rodzic zastępczy a nauczyciel*, [w:] *Osoba z niepełnosprawnością w procesie rehabilitacji, edukacji i wsparcia społecznego*, red. Cz. Kosakowski, A. Krause, A. Żyta, Olsztyn 2007.

⁶ S. Badora, J. Basiaga, *O trudnych doświadczeniach podopiecznych zawodowych rodzin zastępczych*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2014, vol. 13 (4).

⁷ J. Basiaga, *Współpraca pogotowi rodzinnych z poradniami*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2014, nr 8, s. 48–53.

⁸ <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/metadane/cechy/2145> [dostęp: 10.02.2017].

⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 listopada 2015 r. w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach, Dz.U. 2015, poz. 1872.

W tym miejscu dokonam krótkiej i uproszczonej, z konieczności, charakterystyki wychowanków specjalnych ośrodków wychowawczych oraz ich sytuacji rodzinnej, gdyż jest to element ważny dla zrozumienia powodu wychowania poza rodziną.

Sytuacja podopiecznych specjalnych ośrodków wychowawczych jest zazwyczaj złożona. Składa się na to z jednej strony sytuacja rodzinna, niekorzystna historia rozwoju dziecka w domu rodzinnym, będąca wynikiem najczęściej zaniedbania, a w skrajnych przypadkach odrzucenia oraz doświadczenia innych form krzywdzenia, w tym przemocy, z drugiej – niepełnosprawność intelektualna i/ lub niepełnosprawność sprzężona i towarzyszące jej zaburzenia zachowania i emocji oraz zagrożenie niedostosowaniem społecznym. Przy czym należy zaznaczyć, że podopieczni SOW to w większości dzieci i młodzież z niepełnosprawnością intelektualną. W ciągu 10 lat funkcjonowania specjalnych ośrodków wychowawczych w placówkach tych przebywali głównie wychowankowie z tym rodzajem niepełnosprawności, stanowiąc od 50% do 72% podopiecznych¹⁰.

Specjalne ośrodki wychowawcze są placówkami o charakterze segregacyjnym. Tymczasem wielu wychowanków pozbawionych opieki rodziny własnej mogłoby zostać objętych pieczęią zastępczą, gdzie zadania z zakresu opieki i wychowania realizowane są w środowisku heterogenicznym z uwzględnieniem specyficznych potrzeb wszystkich dzieci¹¹. Doświadczenie autorki niniejszego opracowania pozwala na stwierdzenie, że nie tyle niepełnosprawność intelektualna stanowi barierę dla pobytu dzieci w placówkach socjalizacyjnych lub rodzinnych formach pieczy zastępczej, ile problemy będące wypadkową współwystępujących u dziecka zaburzeń zachowania i emocji, braku możliwości placówki w tworzeniu warunków zaspokajania specyficznych potrzeb dziecka, a także niedostatecznych kompetencji wychowawców.

Do zadań specjalnego ośrodka wychowawczego należy:

- zapewnienie realizacji obowiązku szkolnego poza placówką zgodnie z możliwościami i predyspozycjami dziecka;
- rozpoznawanie indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych wychowanka;
- organizowanie i realizacja pomocy psychologiczno-pedagogicznej w formach określonych w przepisach w sprawie zasad organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej;
- prowadzenie zajęć specjalistycznych, w tym rewalidacyjnych, wynikających z indywidualnych potrzeb, zajęć profilaktyczno-wychowawczych, zajęć rozwijających zainteresowania i uzdolnienia, zajęć sportowych, turystycznych;

¹⁰ <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/metadane/cechy/2145> [dostęp: 10.02.2017].

¹¹ Por. B. Gumienny, *Kompetencje społeczne niepełnosprawnych intelektualnie wychowanków domów dziecka*, Rzeszów 2010, s. 44.

- zapewnienie doradztwa edukacyjno-zawodowego;
- wspieranie wychowanków w okresie poprzedzającym opuszczenie placówki.

Zajęcia rewalidacyjne, profilaktyczno-wychowawcze oraz terapeutyczne powinny być ukierunkowane na wspieranie wychowanków nowo przyjętych, rozwijanie mocnych stron i zainteresowań podopiecznych oraz kształtowanie kompetencji indywidualnych i społecznych umożliwiających wychowankom samodzielne funkcjonowanie w życiu dorosłym, w tym podjęcie aktywności zawodowej¹². Wymienione zadania placówka realizuje we współpracy z rodzinami wychowanków, szkołami oraz środowiskiem lokalnym.

Współdziałanie, współpraca

Współdziałanie to połączone, wspólne, jednoczesne, zespolone działanie zorganizowane według wzoru społecznego podziału pracy co najmniej dwóch podmiotów – jednostek ludzkich, grup społecznych, organizacji, instytucji, placówek, stowarzyszeń, środowisk lokalnych, a także większych organizmów społecznych. Na gruncie pedagogiki społecznej „współdziałanie przejawia się w zgodnym i dobrowolnym działaniu kilku podmiotów (jednostek, grup społecznych, placówek) w ramach środowiska lokalnego; działanie to jest ukierunkowane na realizację wspólnych celów w dziedzinie kształcenia, wychowania i opieki. Sprowadza się do zgodnej aktywności podmiotów w realizacji zadań częściowych. Odbywa się w warunkach pełnej egalitarności i współrzędności podmiotów¹³.

Wincenty Okoń charakteryzuje współpracę jako „współdziałanie ze sobą jednostek lub grup ludzi wykonujących swoje częściowe zadanie, aby osiągnąć wspólny cel; współdziałanie opiera się na wzajemnym zaufaniu i lojalności oraz podporządkowaniu się celowi, należycie uświadomionemu sobie przez wszystkie jednostki lub grupy”¹⁴.

Współpraca specjalnych ośrodków wychowawczych ze szkołą oraz innymi placówkami jest koniecznością. Roman Dorczak, opisując modele współpracy szkoły z organizacjami w środowisku lokalnym, podaje dwie kategorie czynników stanowiących o konieczności współdziałania tych instytucji. Są to czynniki formalno-prawne oraz normatywno-edukacyjne¹⁵. Pierwszą grupę czynników stanowią zapisy prawa oświatowego, drugą – czynniki odnoszące się do wartości

¹² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 listopada 2015 r., Dz.U. 2015, poz. 1872.

¹³ D. Lalak, T. Pilch, *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Warszawa 1999, s. 345–346.

¹⁴ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1996, s. 318.

¹⁵ R. Dorczak, *Modele współpracy szkoły z organizacjami w środowisku lokalnym*, s. 312–313, <http://www.npseo.pl/data/various/files/dorczak.pdf> [dostęp: 6.03.2017].

określających istotę procesów edukacyjnych realizowanych przez instytucje edukacyjne¹⁶. W odniesieniu do specjalnych ośrodków wychowawczych czynnikami formalno-prawnymi są ustawa o systemie oświaty oraz rozporządzenia regulujące funkcjonowanie tych placówek¹⁷ i wynikające z tych aktów prawnych wskazania zawarte w statucie, które określają zasady współpracy placówki z podmiotami zewnętrznymi, w tym szkołą, poradnią psychologiczno-pedagogiczną, placówkami służby zdrowia oraz innymi instytucjami działającymi w środowisku. W przypadku czynników odnoszących się do wartości określających istotę procesów opiekuńczo-wychowawczych najważniejszym celem jest zapewnienie jak najlepszego rozwoju wychowanków w sferze fizycznej, psychicznej, społecznej, a także przygotowanie do dorosłego życia – na miarę ich możliwości i pomimo ograniczeń wynikających z niepełnosprawności.

Podejmując temat współpracy szkół z organizacjami działającymi w środowisku, Roman Dorczak wyodrębnił następujące modele współdziałania¹⁸:

- model współpracy negatywnej,
- model współpracy linearnej,
- model dominacji,
- model działania równoległego,
- model współpracy partnerskiej.

Model współpracy negatywnej dotyczy sytuacji, gdy jedna lub obie strony, współdziałając ze sobą, dążą do osiągnięcia korzyści kosztem drugiej. Model współpracy linearnej jest często spotykanym sposobem współdziałania szkoły z instytucjami. Najogólniej rzecz ujmując, ten rodzaj relacji występuje wtedy, gdy jedna instytucja, nie radząc sobie z problemami, przerzuca je w ręce innej, przy czym zabieg ten może być wykonywany wielokrotnie przez kilka instytucji, z których żadna nie chce podjąć trudu rozwiązania problemu. Czynnikiem wystąpienia tego rodzaju relacji jest, jak pisze dalej R. Dorczak, wąskie rozumienie własnej roli zawodowej, niedostateczne kompetencje nauczycieli oraz innych pracowników w zakresie pracy z uczniami sprawiającymi trudności wychowawcze oraz rozumienie roli szkoły jako instytucji nastawionej na rozwój intelektualny. Współdziałanie o charakterze dominacji ukazuje jedną z instytucji jako podmiot zdominowany, osiągający niewielkie, w przeciwieństwie do drugiej, korzyści. Jako przykład podaje autor współpracę szkoły z uczelnią wyższą realizującą zajęcia praktyczne dla studentów. Cechą współpracy w modelu działania

¹⁶ Tamże, s. 312–313.

¹⁷ Ustawa z dnia 30 maja 2014 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2014, poz. 811; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 listopada 2015 roku w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach, Dz.U. 2015, poz. 1872; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 6 sierpnia 2015 roku w sprawie wymagań wobec szkół i placówek, Dz. U. 2015, poz. 1214.

¹⁸ R. Dorczak, dz. cyt., s. 319–327.

równoległego jest chwilowość i okazjonalność. W modelu tym każda z instytucji pracuje samodzielnie, realizując istotne dla niej cele. Czasem, gdy zadania podejmowane przez instytucje są zbieżne, widzimy zwrot ku wspólnym działaniom. W najbardziej dojrzałym i pożądanym modelu współpracy partnerskiej współdziałanie podmiotów opiera się na wspólnym celu¹⁹. W odniesieniu do poruszanych zagadnień wspólnym celem jest praca nad złożonymi problemami wychowanków i jednocześnie uczniów danej szkoły. To właśnie uczeń – wychowanek jest podmiotem wyznaczającym kierunek wspólnej pracy obu środowisk wychowawczych.

Czynnikami sprzyjającymi relacjom partnerskim są²⁰:

- zdolność do właściwej percepcji problemów, roli i zadań, jakie stoją przed podmiotami współpracy;
- znajomość siebie, swoich możliwości i ograniczeń;
- znajomość możliwości i ograniczeń organizacji oraz grupy osób, z którymi podejmujemy współpracę;
- właściwa organizacja wspólnej pracy.

Problem współpracy jest w omawianym przypadku złożony. Specjalne ośrodki wychowawcze realizują działalność opiekuńczo-wychowawczą analogiczną do działań podejmowanych w instytucjonalnych formach pieczy zastępczej i należy je traktować jako instytucje wspierające rodzinę i w szczególnych przypadkach zastępujące ją. W tej sytuacji to wychowawca zastępujący rodziców, będąc opiekunem prawnym, podejmuje współpracę z instytucjami, głównie szkołą, poradnią psychologiczno-pedagogiczną, ośrodkiem pomocy rodzinie, policją czy placówkami służby zdrowia. W ten sposób wychowawcy sytuują się w swoistej sieci powiązań pozwalających na współpracę partnerską, wyznaczoną wspólnym celem. Sieć współpracy obejmuje wychowawców, innych pracowników ośrodka, nauczycieli, pedagogów, psychologów, specjalistów zatrudnionych w poradni psychologiczno-pedagogicznej oraz innych profesjonalistów skupionych wokół wspólnego celu. Podmiotem integrującym działania takiej grupy jest dziecko – uczeń i wychowanek. Umiejscowienie się w sieci współpracy pozwala na²¹:

- wymianę informacji i doświadczenia,
- stworzenie planu pomocy i wsparcia dziecka, a także jego rodziny,
- poszerzenie kompetencji w zakresie pracy wychowawczej,
- korzystanie z metodycznego i merytorycznego wsparcia profesjonalistów,
- analizę przykładów dobrych praktyk, ich zastosowanie oraz tworzenie nowych rozwiązań.

¹⁹ Tamże, s. 319–327.

²⁰ Tamże, s. 327–329.

²¹ Por. Nowy system doskonalenia nauczycieli. Sieci współpracy i samokształcenia, MEN ORE, <https://www.ore.edu.pl/component/phocadownload/category/131-nowy-system-doskonalenia-nauczycieli?download=3479:nowy-system-doskonalenia-nauczycieli-sieci-wspolpracy-i-samoksztalcenia>

Podjmując temat współpracy specjalnego ośrodka wychowawczego z instytucjami oświatowymi, nie sposób pominąć czynników utrudniających wspólne działania. Grażyna Gajewska, omawiając współpracę szkoły z rodzinami zastępczymi, wymienia bariery, które tkwią w środowisku szkolnym, a które utrudniają, a nawet uniemożliwiają, współpracę obu środowisk wychowawczych. Są to²²:

- nieprawidłowe postawy nauczycieli oraz uczniów wobec dziecka z rodziny zastępczej czy zespołu klasowego, w którym są dzieci z rodzin zastępczych;
- nieprawidłowe zachowania nauczycieli wobec opiekunów zastępczych;
- nieprawidłowa współpraca ze służbami powołanymi do udzielania pomocy dziecku.

Do innych czynników zaliczyć można brak wiedzy i umiejętności wchodzenia w relacje współpracy, niewłaściwe przygotowanie kadr, w tym nauczycieli, pedagogów do pracy w instytucjach oświatowych²³. Znacznie szerzej bariery współpracy analizują K. Hernik i współautorzy²⁴.

Badania własne

Badania o charakterze eksploracyjnym prowadzone były w dwóch specjalnych ośrodkach wychowawczych funkcjonujących na terenie Bytomia. Dla obu placówek organem prowadzącym jest miasto Bytom. W okresie prowadzenia badań w placówkach przebywało 24 chłopców i 26 dziewcząt w wieku od 10 do 24 roku życia, przy czym liczba podopiecznych stopniowo malała z uwagi na działania związane z powrotem wychowanek i wychowanków do rodzin własnych bądź instytucji pieczy zastępczej. Należy dodać, że decyzje te nie zawsze odpowiadały potrzebom podopiecznych, co rodziło uzasadnione obawy wychowawców dotyczące głównie zabezpieczenia potrzeb wychowanka oraz procesu adaptacji do warunków nowej placówki. Wychowankowie ośrodków to głównie osoby z niepełnosprawnością intelektualną lekkiego stopnia. Część podopiecznych to wychowankowie z podwójną diagnozą niepełnosprawności intelektualnej oraz zaburzeń zachowania i emocji. Zdecydowana większość doświadczyła zaniedbania i innych form krzywdzenia. Część wychowanków pochodzi z rodzin dotkniętych patologią społeczną. Sytuacja wychowania poza rodziną własną oraz trudne doświadczenia życiowe stanowią dla praktyki funkcjonowania specjalnych ośrodków wychowawczych szczególne wyzwanie w zakresie współpracy z podmiotami środowiska lokalnego.

Celem prowadzonych badań była próba ukazania współpracy specjalnych ośrodków wychowawczych z wybranymi podmiotami środowiska lokalnego.

²² G. Gajewska, *Rodzinną opieką zastępczą. Z perspektywy województwa lubuskiego*, Zielona Góra 2009, s. 73.

²³ R. Dorczak, dz. cyt. s. 329–330.

²⁴ K. Hernik, M. Solon-Lipiński, J. Stasiowski i in., *Współpraca szkół...*, s. 105–111.

Główny problem badawczy zawarty został w pytaniu: Jak przedstawia się współpraca specjalnych ośrodków wychowawczych ze szkołą, poradnią psychologiczno-pedagogiczną oraz placówkami służby zdrowia? Problematykę badawczą skoncentrowano wokół pytań: Z kim współpracują wychowawcy specjalnego ośrodka wychowawczego? Jaki jest cel tej współpracy? Jakie są formy i treść współpracy? Jak wychowawcy oceniają współpracę z wybranymi podmiotami: szkołą, poradnią psychologiczno – pedagogiczną, placówkami służby zdrowia?

Materiał empiryczny zebrano w wyniku analizy dokumentów oraz w trakcie rozmów i wywiadów z wychowawcami i pedagogami. Łącznie wypowiedziało się 9 wychowawców i 2 pedagogów. W części empirycznej wypowiedzi wychowawców zostały zaznaczone symbolami od W1 do W9, a pedagogów – P1 i P2.

Analiza wyników badań własnych

Cele współpracy

Współpraca z instytucjami jest, zdaniem badanych, konieczna i stanowi obszar działań pedagogicznych wynikających z pełnionej roli. Badani, wypowiadając się na temat celu współpracy, podkreślali komplementarność, uzupełnianie i wzmacnianie działań instytucji oraz realizatorów procesu opiekuńczo-wychowawczego. Tak wypowiadali się na ten temat:

Współpraca jest na stałe wpisana do naszej pracy, niewiele można osiągnąć, działając samodzielnie, dlatego działamy wspólnie z wychowawcami i nauczycielami, pedagogami, psychologiem, czasem emerytowanymi wychowawcami, którzy mają doświadczenie. Tutaj pracują też kuratorzy i nauczyciele ze szkół naszych chłopaków. Razem można więcej osiągnąć, rozwiązać poważny problem wychowanka, podjąć ważne decyzje, wspólnie zastanowić się, co dalej (W2).

Myślę, że musimy współpracować, nie ma innego sposobu, za dużo problemów spada na wychowawcę, gdy chcesz dobrze realizować program wychowawczy, musisz współpracować (W6).

Jako ważny cel współpracy wymieniano tworzenie środowiska sprzyjającego rozwojowi dzieci i młodzieży, tworzenie właściwej atmosfery wychowawczej, bogacenie doświadczeń wychowanków, integrację ze środowiskiem lokalnym, kształtowanie kompetencji społecznych:

[...] udział naszych podopiecznych w konkursach, imprezach pozwala na budowanie pozytywnego obrazu siebie, pokonanie lęku i nieśmiałości (W7).

Efektom wspólnych działań jest bogacenie własnych kompetencji w zakresie pracy wychowawczej oraz w zakresie współpracy zespołowej. Na ten cel zwróciło uwagę dwóch wychowawców.

Sieć współpracy wychowawców specjalnych ośrodków wychowawczych

Sieć współpracy wychowawców obejmuje profesjonalistów, w tym nauczycieli, pedagogów i psychologów szkolnych oraz pracujących w poradni psychologiczno-pedagogicznej, terapeutów prowadzących zajęcia specjalistyczne, kuratorów sądowych, policjantów. Znalezienie się w sieci podnosi efektywność działań opiekuńczo-wychowawczych, pozwala na szybki przepływ informacji, wymianę poglądów, doskonalenie zawodowe wychowawców. Analiza sieci współpracy pozwoliła na identyfikację sytuacji, gdy wychowawca jest zatrudniony również w szkole na stanowisku pedagoga, nauczyciela lub pełni funkcję kuratora sądowego oraz wykorzystuje kontakty oparte na przyjacielskich relacjach. Zdaniem badanych, sytuacje te pozwalają na szybszy przepływ informacji i lepsze zrozumienie problemów:

[...] to jest taki stały kontakt przez psychologa z poradni, który jest psychologiem w szkole, więc wtedy jeszcze łatwiej przebiega współpraca, wszystko jest jasne (W4).

[...] nasi wychowawcy są również kuratorami, to pozwala szybciej reagować, przeprowadzić rozmowę dyscyplinującą, nawiązać kontakt z sądem (P1).

Współpraca ze szkołami

Ten obszar działalności placówek dotyczy głównie szkół, do których uczęszczają wychowankowie obu ośrodków. Są to szkoły specjalne: podstawowe, gimnazja oraz zasadnicze szkoły zawodowe, w tym przysposabiające do pracy, oraz szkoły z oddziałami integracyjnymi.

Możliwość współdziałania najważniejszych środowisk życia i rozwoju dziecka ze szkołą, w omawianym przypadku instytucji zastępującej i wspierającej rodzinę, wynika z faktu dzielenia opieki i wychowania między opiekunów – wychowawców i inne osoby czy instytucje. W takim układzie największa rola przypada rodzinie²⁵, a w szczególnych przypadkach również opiekunom prawnym.

Współpraca ta jest realizowana poprzez udział nauczycieli i wychowawców w posiedzeniach rad pedagogicznych szkół i ośrodka, systematyczne utrzymywanie kontaktów indywidualnych i telefonicznych z wychowawcami klas i opiekunami praktyk, organizację imprez i uroczystości:

[...] zawsze omawiam sprawę wychowanki bezpośrednio z nauczycielem, nigdy telefonicznie, chyba że informuję o chorobie czy takich błahych sprawach [...] (W6);

[...] kontakt z nauczycielem jest szybki, gdy coś się dzieje, gdy dziewczyny nie ma w szkole [...] (W7);

[...] wiemy, jak funkcjonują nasze dziewczyny, czasem potrzebna jest interwencja w szkole, jadę, rozmawiam [...] (W9);

[...] poważne problemy omawiamy wspólnie z pedagogiem, psychologiem, na radzie pedagogicznej [...] (W1, W2, W3).

²⁵ G. Gajewska, *Wsparcie dziecka w rozwoju. Konteksty opieki i edukacji*, Zielona Góra 2009, s. 196.

Treścią współpracy jest najczęściej wymiana informacji dotyczących funkcjonowania dziecka, jego potrzeb, dynamiki zmian rozwojowych, problemów wychowawczych, zachowań trudnych, sytuacji rodzinnej oraz stanu zdrowia. Wymiana spostrzeżeń i uwag ma na celu ustalenie właściwego postępowania w procesie dydaktyczno-wychowawczym w stosunku do wychowanków, planowanie i realizację zaleceń dotyczących pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz wspieranie edukacyjne:

[...] wiele spraw ustalamy wspólnie z nauczycielami [...] te dzieciaki ciągle są narażone na jakieś trudne sytuacje, przeżywają, że nie mogą być w domu, że muszą dostosować się do naszych wymagań, to się wszystko szybko zmienia, o tym informujemy nauczycieli [...] (W2);

[...] szkoła to dla wielu wychowanków zło konieczne [...] wagarują, reagują agresją [...] wyklócają się [...] (W5);

[...] staramy się, żeby nie powielać tego, co robi szkoła, gdy tworzę „ipet”²⁶, sprawdzam, jakie zajęcia daje szkoła [...] (P2).

Należy dodać, że współpraca wychowawców i nauczycieli jest wyjątkową okazją udzielenia wsparcia nie tylko wychowankowi, ale i jego rodzinie, najczęściej rodzinie problemowej, modelowania zachowań w zakresie nawiązywania i podtrzymywania kontaktów ze szkołą, a przede wszystkim włączenia rodziców w działania na rzecz dziecka. Grażyna Gajewska podkreśla znaczenie działań pedagogów, psychologów i innych specjalistów, twierdząc, że szczególnie duże możliwości profesjonalnego wsparcia rodziny mają instytucje o dużym potencjale pedagogicznym²⁷. Z wypowiedzi wychowawców wynika, że rzadko mają okazję współpracy w układzie wychowawca – rodzic – nauczyciel. Świadczą o tym następujące wypowiedzi:

[...] współpracuję z kilkoma rodzicami, zachęcam do zainteresowania się sytuacją dziecka w szkole, ale to jest bardzo trudne, rodzice do nas jeszcze przychodzą, ale do szkoły już nie [...] (W4);

[...] nasi wychowankowie też odnoszą sukcesy, wygrywają konkursy, mają się czym pochwalić, [...] podkreślam to w rozmowie z rodzicami, ale mało kto się tym interesuje [...] (W9).

Z wywiadów prowadzonych z wychowawcami wynika, że współpraca ze szkołą układa się dobrze. Wychowawcy mogą czuć się partnerami nauczycieli w zakresie rozwiązywania złożonych problemów podopiecznych. Świadczą o tym takie wypowiedzi:

[...] mam zaufanie do nauczycieli, oni znają problemy naszych dziewczyn [...] (P2);

[...] razem możemy osiągnąć więcej, działamy wspólnie [...] (W3);

[...] znamy swoje możliwości i kompetencje [...] (W2);

²⁶ Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny.

²⁷ G. Gajewska, *Wsparcie...*, s. 196.

[...] czasem w rozmowach z wychowanką odwołuję się do zdania nauczyciela, zwłaszcza gdy jest dla niej kimś ważnym i gdy się z nim liczy [...] (W9);

[...] jestem otwarta na uwagi nauczyciela [...] moje uwagi [on] też traktuje profesjonalnie [...] (W7);

[...] współpracujemy już wiele lat, możemy na siebie liczyć [...] (W8);

[...] ja nie mam problemów z nauczycielami, skupiam się na zadaniu, na tym, co możemy wspólnie zrobić [...] w końcu musimy się dogadać [...] (W4).

Współpraca ze szkołami uzupełnia zasoby materialne placówek, stwarza okazję do współdziałania z podmiotami środowiska lokalnego np. poprzez wspólną organizację imprez, konkursów, wycieczek, letniego i zimowego wypoczynku. W ten sposób wychowankowie w ramach organizacji czasu wolnego mogą korzystać z obiektów sportowych należących do szkoły:

[...] staramy się zapewnić chłopakom różne zajęcia, głównie sportowe, korzystamy z boiska, sali gimnastycznej, a my mamy siłownię [...] (W3);

lub zajęć rozwijających zainteresowania i ukazujących mocne strony wychowanek

[...] czasem w ramach integracji zapraszałam dziewczynki ze szkoły do naszego ośrodka na zajęcia plastyczne [...] (W7).

Współpraca z poradnią psychologiczno-pedagogiczną

Współpraca z poradnią psychologiczno-pedagogiczną dotyczy głównie obszaru diagnozowania wychowanków, opiniowania i orzekania o potrzebie kształcenia specjalnego. Innym rodzajem działalności wspólnej jest udział wychowawców w szkoleniach, warsztatach metodycznych, konsultacjach.

O współpracy, którą wychowawcy oceniają jako bardzo dobrą, świadczy pełne zrozumienie problemów dzieci i młodzieży, szybkie reagowanie na potrzeby zgłaszane przez ośrodek głównie w zakresie diagnozowania, a także możliwość konsultacji w kwestiach związanych z realizacją pomocy psychologiczno-pedagogicznej. W przypadku dzieci umieszczanych po raz pierwszy w placówkach często spotykamy się z sytuacją zaniedbania w zakresie rozpoznania i oceny funkcjonowania dziecka. Brak dokumentacji hamuje proces udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Szybkie działania poradni w zakresie diagnozowania są zatem niezbędne, gdyż umożliwiają podjęcie terapii i pomoc dziecku.

[...] bardzo szybko realizują dla chłopaków badania [...] (W1);

[...] znają naszych wychowanków i problemy, więc gdy jest taka potrzeba, to umawiają nas na badanie, szybko otrzymujemy opinię lub orzeczenie, [...] nigdy nie było problemów [...] (W7).

Współpraca z placówkami służby zdrowia

Współpraca z placówkami służby zdrowia stanowi bardzo ważny obszar działalności ośrodków. Nierzadko do placówki trafiają dzieci z problemami

zdrowotnymi, schorzeniami, które nie były leczone, zaburzeniami zachowania i emocji. W wielu przypadkach dopiero objęcie dziecka opieką instytucjonalną uruchamia proces diagnozy medycznej pozwalający na podjęcie leczenia oraz uzupełnienie dokumentacji medycznej. Organizacją współpracy z placówkami służby zdrowia na terenie obu ośrodków zajmuje się pielęgniarka wspierana przez pedagoga. Pozytywnie postrzeganym rozwiązaniem jest stały kontakt z lekarzem psychiatrą:

[...] psychiatra przychodzi do młodszych wychowanków [...] (P1);

[...] tutaj głównie działa nasza pielęgniarka z rodzicami lub opiekunami prawnymi [...] (W4);

[...] na wizytę u specjalisty nie czekamy długo, chyba że na miejsce w szpitalu [...] (W1);

[...] czasem współpracuję z lekarzem, gdy mój podopieczny jest w szpitalu, moja obecność jest wtedy konieczna, tym bardziej, że rodzice rzadko odwiedzają dziecko [...] (W2).

Podsumowanie

Jak wykazały badania, sieć współpracy wychowawców to grupa profesjonalistów o dużym potencjale pedagogicznym. Różnorodność i wielość problemów, z jakimi spotykają się wychowawcy specjalnych ośrodków wychowawczych, wyklucza działanie indywidualne i wymaga współpracy z różnymi podmiotami. Podejmowane przez wychowawców zadania, których celem jest rozwiązanie złożonych problemów dziecka, skłaniają do korzystania z wiedzy i umiejętności różnych osób, profesjonalistów. W zakresie form współpracy nie wykracza jednak poza tradycyjnie spotykane rozwiązania. Wychowawcy pozytywnie ocenili współpracę z przedstawicielami podmiotów środowiska lokalnego.

Bibliografia

- Badora S, Basiaga J., *O trudnych doświadczeniach podopiecznych zawodowych rodzin zastępczych*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka” 2014, vol. 13, nr 4.
- Banasiak M., *Współpraca rodziców ze szkołą w kontekście reformy edukacji w Polsce*, Toruń 2013.
- Basiaga J., *Współpraca pogotowi rodzinnych z poradniami*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2014, 8.
- Borzyszkowska H., *Współpraca szkoły specjalnej z domem rodzinnym. Z badań eksperymentalnych szkoły podstawowej specjalnej dla upośledzonych umysłowo*, Warszawa 1971.
- Gajewska G., *Wsparcie dziecka w rozwoju. Konteksty opieki i edukacji*, Zielona Góra 2009.

- Gajewska G., *Rodzinna opieka zastępcza. Z perspektywy województwa lubuskiego*, Zielona Góra 2009.
- Gumienny B., *Kompetencje społeczne niepełnosprawnych intelektualnie wychowanków domów dziecka*, Rzeszów 2010.
- Lalak D., Pilch T., *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Warszawa 1999.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1996.
- Dorczał R., *Modele współpracy szkoły z organizacjami w środowisku lokalnym*, <http://www.npseo.pl/data/various/files/dorczał.pdf> [dostęp: 6.03.2017].
- Hernik K., Solon-Lipiński M., Stasiowski J. i in., *Współpraca szkół z podmiotami zewnętrznymi. Raport z badania otoczenia instytucjonalnego przedszkoli, szkół podstawowych i gimnazjów*, Warszawa 2012.
- Kawula S., *Zagadnienie integracji oddziaływań wychowawczych w środowisku*, [w:] *Pedagogika społeczna dokonania – aktualność – perspektywy*, red. S. Kawula, Toruń 2005.
- M. Mendel, *Rodzice i szkoła. Jak współuczestniczyć w edukacji dzieci*, Toruń 2000.
- Liszczyk K., *Zawodowy rodzic zastępczy a nauczyciel*, [w:] *Osoba z niepełnosprawnością w procesie rehabilitacji, edukacji i wsparcia społecznego*, red. Cz. Kosakowski, A. Krause, A. Żyta, Olsztyn 2007.
- Nowy system doskonalenia nauczycieli. Sieci współpracy i samokształcenia*, MEN ORE, <https://www.ore.edu.pl/component/phocadownload/category/131-nowy-system-doskonalenia-nauczycieli?download=3479:nowy-system-doskonalenia-nauczycieli-sieci-wspolpracy-i-samokształcenia> [dostęp: 29.03.2017].
- Ustawa z dnia 30 maja 2014 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2014, poz. 811.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 2 listopada 2015 roku w sprawie rodzajów i szczegółowych zasad działania placówek publicznych, warunków pobytu dzieci i młodzieży w tych placówkach oraz wysokości i zasad odpłatności wnoszonej przez rodziców za pobyt ich dzieci w tych placówkach, Dz.U. 2015, poz. 1872.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 6 sierpnia 2015 roku w sprawie wymagań wobec szkół i placówek, Dz.U. 2015, poz. 1214.
- Segiet W., *O związku edukacji z rodziną. Społeczne konteksty i jednostkowe biografie*, Poznań 2013.
- Smykowska D., *Współpraca szkoły z rodziną w zaspokajaniu potrzeb rozwojowych dzieci z lekkim upośledzeniem umysłowym*, Kraków 2008.
- Szafrańska A., *Współpraca nauczycieli i rodziców zastępczych w realizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej*, [w:] *Tendencje i konteksty edukacyjno-rewalidacyjne. Wykładnia teoretyczna i empiryczna*, red. A. Stankowski, Ruzomberok 2012.

Cooperation Between Special Educational Centre and Selected Local Institutions

Summary

Partnership activities and mutual co-operation between education and care centres and local environment institutions, including educational establishments, is a necessity. What constitutes the basis of these activities are the provisions of educational law and objectives for which these institutions have been established. A special education centre is an institution that provides care and education for children and young people with special educational needs. It carries out tasks aimed at the comprehensive development of the child and preparation for adult life. The life situation of its charges as well as care and educational tasks undertaken by the institution constitute a particular challenge for the tutors in terms of cooperation with local environment institutions.

Keywords: special education centre, cooperation, special educational needs, assistance, cooperation network.